

XURAMAN ƏLİAĞA QIZI ƏLİYEVƏ

AİDA İMANQULİYEVƏ ŞƏRQ-QƏRB ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNİN
TƏDQİQATÇISI KİMİ
(ƏRƏB MƏHCƏR ƏDƏBİYYATI ƏSASINDA)

5718.01 Dünya ədəbiyyatı (ərəb ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun “Ərəb filologiyası” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Vilayət Abbasqulu oğlu Cəfərov
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponetlər:

İmamverdi Yavər oğlu Həmidov
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Elxan Zəkəriyyə oğlu Əzizov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat:

**AMEA, Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutu, “Ərəbdilli
əlyazmaların tədqiqi” şöbəsi**

Müdafiə 21 sentyabr 2016-cı il saat 12⁰⁰ -da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akad. Z.M. Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu nəzdindəki filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD 01.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az-1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, VII mərtəbə, AMEA-nın Şərqsünaslıq İnstitutu.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat 09 iyun 2016-cı il tarixində göndərilmişdir.

**FD 01.151 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru:**

Zenfira Ədhəm qızı Şıxəlilərli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanda ərəbşünaslığın kökləri qədim dövrlərə qayıdır. Bu tarixi xəlifə Ömər əl-Xəttabın (634-645), hakimiyyəti dövründə ərəb qoşunlarının Azərbaycana gəlişi ilə əlaqələndirmək olar. Həmin dövrdən başlayaraq, bir tərəfdən inzibati amirliyin təzyiq və göstərişləri, digər tərəfdən mədrəsələrin açılması və “Qurani-Kərim”in tədrisi Azərbaycan xalqını, xüsusən, onun ziyalılarını ərəb dilini çox erkən öyrənməyə sövq etdi. Beləliklə VII-VIII əsrlərdə yetişən Azərbaycan ədibləri öz əsərlərini ərəb dilində yazmağa başladılar. Bunların sırasında isə İsmayıl ibn Yəssar, Musa Şəhəvat, Əbul Əbbas əl-Əma kimi şairlərin adlarını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Miladi tarixinin XI əsərində yaşamış və öz əsərlərini ərəb dilində yazmış məşhur Azərbaycan filoloqu Xətib Təbrizinin (1030-1109) bu ədiblər sırasında xüsusi yeri vardır. Bu görkəmli ədibin məşhur “Müəlləqə” müəlliflərinin qəsidələrinə, eləcə də, Əbu Təmmam (796-845) və Əbul-Əla əl-Məərrinin divanlarına şərhləri, muxadram şairi (ərəblər iki ictimai-siyasi quruluş arasında yaşamış şairlərə “muxadram” adını vermişdilər) Kəb ibn Zühəyrin məşhur “əl-Burdə” qəsidəsinə yazdığı şərh ərəb filologiyası sahəsində təkə ərəb dünyasında yox, həmçinin dünya şərqşünaslığında mükəmməl tədqiqat əsərləri sayılır.

Azərbaycan keçmiş Sovetlər Birliyinin tərkibində olduğu zaman ilk onilliklər ərzində ərəb aləmi ilə əlaqələrini dayandırmışdı. Amma bu hal uzun sürmədi və XX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsində ərəb şöbəsi (1957) açıldı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasında isə Şərqşünaslıq İnstitutu (1958) yarandı və çox keçmədi ki, həmin institutda Ərəb filologiyası şöbəsi (1976) fəaliyyət göstərməyə başladı. Aida Nəsrulla qızı İmanquliyeva Şərqşünaslıq İnstitutunda yenicə yaradılmış bu şöbəyə müdir vəzifəsinə təyin edildi.

Məlumdur ki, Aida Nəsrulla qızı İmanquliyeva ADU-nun ərəb şöbəsini 1963-cü ildə bitirmişdir. Elə həmin ildən Aida xanım və onunla birgə ərəb şöbəsini bitirən Malik Mahmudov ərəb filologiyası sahəsində ixtisaslaşmağa və bu sahədə fundamental əsərlər yazmağa başladılar və tezliklə professor səviyyəsinə yüksəldilər.

Filologiya elmləri doktoru, professor Aida Nəsir qızı İmanquliyeva ərəb ədəbiyyatının Amerika qitəsində fəaliyyət göstərən məhcər qolu “Suriya-Amerika məktəbi” sahəsində ixtisaslaşdı və bu məktəbin Mixail Nüaymə, Cübran Xəlil Cübran, Əmin ər-Reyhani kimi həm Şərqdə, həm də Qərbdə yaxşı tanınan dünya şöhrətli nümayəndələrinin bədii

yaradıcılıqlarını əhatəli şəkildə araşdıraraq bu sahənin akademik İ.Y.Kraçkovskidən sonra ən nüfuzlu söz sahibinə çevrildi. Təsadüfi deyildir ki, ərəb ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçısı, rus ərəbşünas alimi, professor İ.M.Filştinski gənc tədqiqatçı Aida İmanquliyevanı ərəb məhcər ədəbiyyatının araşdırılmasında İ.Y.Kraçkovskinin davamçısı adlandırmışdır.¹ İ.M.Filştinski görkəmli şərqsünas alim Aida xanım haqqında yazdığı xatirəsində alimin vaxtsız vəfatını rus və Azərbaycan ərəbşünaslığına vurulan ağır zərbə hesab etmişdir.²

Professor İ.M.Filştinski gənc aspirant xanım ilə ərəb ədəbiyyatı, eləcə də XIX və XX əsrin əvvəllərindəki rus ədəbiyyatı barədə etdiyi söhbətlərdən Aida xanım İmanquliyevanın gələcəkdə çox yüksək səviyyəli bir alim olacağı qənaətinə gəlmişdi.³

Digər rus ərəbşünaslarından - akademik A.V.Kudelin, professorlar A.A.Dolinina, O.B.Frolova və başqaları da öz xatirələrində Azərbaycan ərəbşünası Aida İmanquliyevanın istər elmi fəaliyyəti, istərsə də şəxsi keyfiyyətləri barədə yüksək fikirlər söyləmişlər. Azərbaycan şərqsünaslığının parlaq simalarından biri, yeni ədəbi bədii cərəyanı tədqiq edən professor Aida İmanquliyeva Azərbaycan şərqsünaslıq elmini Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyev, Avropanın müxtəlif şəhərlərində (Poltava, Hamburq, Halle və s.) keçirilən beynəlxalq konfranslarda ləyaqətlə təmsil etmiş, öz elmi biliyi və intellektual səviyyəsi ilə dünya ərəbşünaslarının diqqətini özünə cəlb etmişdi.

Görkəmli ərəbşünas alim Aida İmanquliyeva AMEA-nın Şərqsünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərdiyi illərdə (1972-1992) Azərbaycanda şərqsünaslıq elminin inkişafına çox güclü təkan vermiş, onlarla alim yetişdirmiş, şərqsünaslığa dair buraxılmış bir çox faydalı elmi əsərlərin işıq üzünə görməsində öz köməyini göstərmişdir.

Professor Aida İmanquliyeva Şərqsünaslıq İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən “Asiya və Afrika xarici ölkə xalqları ədəbiyyatı” üzrə Müdafiə Şurasının üzvü, doktorluq müdafiəsindən sonra isə həmin şuranın sədri olmuş, SSRİ Şərqsünaslar Cəmiyyətinin Azərbaycan filialının sədr müavini vəzifəsində fəaliyyət göstərmişdir. O, həmçinin Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü olmuşdur.

¹Фильштинский И.М. Творческая жизнь выдающейся азербайджанской арабистки А.Н.Имангулиевой. / А.Имангулиева. В тебе был весь мир ... Составитель и редактор Н.А. Пашаева. Powerprint - Стамбул, 2002, с. 71.

² Yənə orada s. 74.

³ Yənə orada s. 72.

Görkəmli elm tədqiqatçısı Aida xanım İmanquliyevanın 60, 65, 70, 75 illik yubileyləri ölkəmizdə təntənə ilə qeyd edilmiş, dünyanın görkəmli alimlərinin iştirak etdiyi elmi konfrans və simpoziumlarla müşayiət olunmuşdur.

Dissertasiyanın əsas obyektı və predmeti. Tədqiqatın əsas obyektı XX əsrin ikinci yarısında ərəb məhcər ədəbiyyatının Azərbaycan şərqşünaslığında öyrənilməsi, bu işdə görkəmli alim Aida İmanquliyevanın aparmış olduğu fundamental araşdırmalardır. Tədqiqat predmeti XX əsrdə rus və sovet şərqşünaslığında yeni ərəb ədəbiyyatı, o cümlədən ərəb məhcər ədəbiyyatı haqqında yazılmış elmi əsərlər, professor A.İmanquliyeva haqqında yazılmış məqalə, tezis, monoqrafiya və məqalələrdir.

Azərbaycan ərəbşünaslığında professor A.İmanquliyevanın yerini müəyyənləşdirərkən əsasən, M.S. Ağaverdiyevin “Azərbaycan şərqşünaslığında Aida İmanquliyevanın rolu”, L.M. Orucova, Z.E. Şixalibəylinin “Azərbaycanda ərəb filologiyasının inkişafı”, V. Məmmədaliyevin “Aida İmanquliyeva Azərbaycan şərqşünaslığının ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi”, V. Cəfərovun “Aida İmanquliyevanın məqalə yaradıcılığı haqqında”, G. Baxşəliyevanın “Professor Aida İmanquliyevanın Azərbaycan şərqşünaslıq elminin inkişafında rolu” kimi elmi məqalələrindən tədqiqat predmeti kimi istifadə olunmuşdur.

Professor A.İmanquliyevanı ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqatçı, tərcüməçi və təbliğatçısı kimi araşdırarkən V. Cəfərovun “İraqın yeni poeziyası” və “Yeni sahə, ilk qaranquş”, Ə. Xəlilovun “Rus poeziyasında Şərq motivləri və ərəb məhcər ədəbiyyatı. Şərq-Qərb probleminin tədqiqi kontekstində”, G. Baxşəliyevanın “Elm aləmində nadir istedad”, S. Xəlilovun “Romantik poeziya Şərq-Qərb kontekstinin problematikasında” və “Aida İmanquliyeva yaradıcılığının izi ilə. Şərq ruhunun Qərb həyatı”, A.Y.Krımskinin “XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində yeni ərəb ədəbiyyatının tarixi”, A.A. Dolininanın “Yeni dövr ərəb ədəbiyyatının tarixi öçerkləri (Misir və Suriya)” adlı kitabları əsas mənbə kimi rol oynamışdır.

Klassik rus ədəbiyyatının M.Nüaymə yaradıcılığına təsirini tədqiq edərkən İ.Y.Kraçkovskinin “Seçilmiş əsərləri”, N.İ. Konradın “Qərb və Şərq” məcmuəsi, X.K. Muminovun “Mixail Nüaymə ərəb ədəbiyyatında realist nəzəriyyənin tənqidçisi kimi” avtoreferatı predmet kimi əsas götürülmüşdür.

Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri. İşin əsas məqsədi şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın monoqrafiya, məqalə yaradıcılığı barədə söz açmaq, onun Şərq-Qərb ədəbi əlaqələrinin tədqiqatçısı kimi (ərəb məhcər

ədəbiyyatı əsasında) bu sahədə elmi fəaliyyətini dəyərləndirməkdən ibarətdir. Bununla əlaqədar aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- Görkəmli alim Aida İmanquliyevanın elmi fəaliyyətini araşdırmaq;
- Həyatı, şəxsiyyəti, mühiti ilə bağlı əsas və həlledici məqamları işıqlandırmaq;
- Ərəb məhcər ədəbiyyatının keçmiş SSRİ şərqşünaslığında ilkin olaraq monoqrafik şəkildə Aida İmanquliyeva tərəfindən araşdırılmasını təsbit etmək;
- Sivilizasiyalar, mədəniyyətlər, cəmiyyətlər arasında qarşılıqlı təsir və əlaqələrin, ortaq mənəvi dəyərlərin yaranmasında ədəbiyyatın roluna dair Aida İmanquliyevanın konseptual fikirlərini şərh etmək;
- Alimin ərəb məhcər ədəbiyyatından etdiyi tərcümələr və tərcümə sənəti barədə mülahizələrini tədqiq etmək;
- Aida İmanquliyevanın məhcər ədəbiyyatı ilə rus ədəbiyyatının bağlılığı haqqında mülahizələrinin əhəmiyyətini geniş şərh etmək;
- Azərbaycan aliminin ərəb məhcər ədəbiyyatına dair nəşr əsərlərinin (kitabların, topluların, antologiyaların və s.) meydana çıxmasında rolunu işıqlandırmaq;
- Ərəb ədəbiyyatının təbliği sahəsində Aida İmanquliyevanın xidmətlərini göstərmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan Şərqşünaslıq elmində ilk dəfə olaraq bu dissertasiyada:

- XX əsr Azərbaycan şərqşünaslığında Suriya-Amerika təmayülünün tədqiqi (Aida İmanquliyevanın elmi yaradıcılığında) araşdırma mövzusu kimi götürülür;
- Ərəb məhcər ədəbiyyatına bir tərəfdən, ingilis-Amerika ədəbiyyatının, digər tərəfdən, rus ədəbiyyatının təsiri geniş şəkildə işıqlandırılır;
- Ərəb məhcər ədəbiyyatının nümayəndələri haqqında Aida İmanquliyevanın tədqiqat əsərlərinə xas olan üslub, dil və bədii obrazlılıq, milli şüur və bəşəri ideya baxımından elmi yeniliklər əsaslandırılır;
- Bütün hallarda Şərq-Qərb yaxınlığının və vəhdətinin ərəb məhcər ədəbiyyatının strateji qayələrindən biri olduğu, ümumbəşəri dəyərlərə xidmət etdiyi Aida İmanquliyeva yaradıcılığının əsas məziyyətlərindən biri kimi təsdiqlənir;
- Professor Aida İmanquliyevanın yaradıcılığı, yalnız yeni ərəb ədəbiyyatının tədqiqi ilə məhdudlaşmır, burada klassik ərəb ədəbiyyatı, rus-ərəb ədəbiyyatı, Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələri ilə müştərəklik müstəvisində təhlil olunur.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Azərbaycanda ərəbşünaslıq üzrə ilk qadın filologiya elmləri doktoru, professor Aida Nəsrulla qızı İmanquliyevanın elmi və ədəbi fəaliyyətinə hələ namizədlik dissertasiyası üzərində işlədiyi vaxtdan layiqli dəyər verilmiş, onun elmi axtarırlarının orijinallığı və təkrarsızlığı təsdiq edilmişdir. Ərəb ədəbiyyatının tədqiqatçılarından A.A.Dolinina, İ.M.Filştinski, A.B.Kudelin, O.B.Frolova, V.N.Kirpiçenko, İ.V.Lısak və başqa tədqiqatçılar onun işinə yüksək qiymət vermişlər. Akademik İ.Y.Kraçkovskinin yetirmələrindən olan A.A.Dolinina Aida İmanquliyevanın doktorluq dissertasiyasını və fundamental monoqrafiyası olan “Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” (1991) əsərini yüksək səviyyədə qiymətləndirmişdir.

Maraq dairəsi geniş və çoxşaxəli olan alimin Şərq-Qərb problemlərinin araşdırılmasındakı rolu, onun ardıcılları olan filologiya elmləri doktorları Gövhər Baxşəliyeva, Vilayət Cəfərov, Səlahəddin Xəlilov və başqa alimlər tərəfindən təhlil predmeti olmuş, olduqca səmərəli və dəyərli elmi nəticələr əldə edilmişdir ⁴

Azərbaycan Şərqşünaslıq elmində öz sözünü demiş alim, professor G.Baxşəliyevanın məqalələrində yüksək erudisiyalı Aida İmanquliyevanın elmi xidmətləri öz əsas konturlarında yetərinə əsaslandırılmış, həm onun mövzu-tematik axtarırlarına, həm tədqiq prosesinin özünəməxsusluğuna, həm də əldə etmiş olduğu elmi-analitik nəticələrə xüsusi yer verilmişdir.

Tanınmış Azərbaycan ərəbşünası A.İmanquliyevanı bir şəxsiyyət və alim kimi yaxından tanıyanlardan biri tanınmış ərəbşünas filologiya elmləri doktoru, professor Vilayət Cəfərovdur. Uzun müddət maraq dairəsi geniş və çoxşaxəli olan Aida xanımın bir şöbədə işləmiş və hazırda həmin şöbəyə rəhbərlik edən professor V.Cəfərovun da öz həmkarı haqqında məqalə və xatirələri çap olunmuşdur. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc

⁴ Allahyarova T. A.İmanquliyeva elmimizdə fundamental nəzəri-metodoloji mövqenin-sintez yanaşmanın yaradıcılarından / A.İmanquliyeva – 65. Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr (Beynəlxalq elmi konfransın materialları). Bakı: Elm, 2004, s. 107-116.; Baxşəliyeva G. Əvəzsiz insan. A.İmanquliyeva – 60. “Xalq” qəz., Bakı,1999, 12 oktyabr, s. 5.; Baxşəliyeva G. Elm aləmində nadir istedad / A.İmanquliyeva. Dünya deyilən sənmişsən... N.A.Paşayevanın tərtibi və redaktorluğu ilə. Powerprint-İstanbul, 2002, s. 63-68.; Cəfərov V. Aida İmanquliyevanın məqalə yaradıcılığı haqqında // Aida İmanquliyeva – 70. “Ailə-Qadın-Uşaq” jurnalının xüsusi buraxılışı, 2009, s. 16-18.; Əlibəyli H. Azərbaycan şərqşünaslığının beynəlxalq miqyasda layiqli təmsilçisi / Şərq-Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi mədəni əlaqələr. Bakı: Elm, 2004, s. 77-80.; Həmidov İ. Hörmətli və unudulmaz həmkarımız / A.İmanquliyeva – 70. “Ailə-Qadın-Uşaq” jurnalının xüsusi buraxılışı, 2009, s. 19-20.

olunmuş “Yeni sahə, ilk qaranquş”⁵ adlı məqaləsində “Cübran Xəlil Cübran” monoqrafiyası haqqında professor V.Cəfərov, professor Aida xanımı mahir bir şərqşünas və ərəbşünas kimi təqdim etmiş, onu ərəb ədəbiyyatının yeni sahələrinə dərinlən nüfuz edən səriştəli tədqiqatçı kimi tanıtmışdı. Görkəmli elm xadimi, professor Aida İmanquliyeva vəfat etdikdə professor V. Cəfərov bu dəyərli alim haqqında “Ölüm sevinməsin qoy!”⁶ adlı vida sözü yazmışdır.

2000-ci ildən sonra, ərəbşünaslıq elmi sahəsində Azərbaycanda ilk qadın professor Aida İmanquliyevanın elmi yaradıcılığı müntəzəm tədqiqat obyektinə çevrildi və onun əsərlərinin məna və əhəmiyyət yükünün, yalnız yaşadığı dövrə sığmadığı bəlli oldu. Tədqiqatçı alimlərdən S.Xəlilovun, A.Əsədovanın, M.Ağaverdiyevin, B.Əzizəliyevanın və başqalarının elmi işləri professor Aida İmanquliyevanın xidmətlərini aşkara çıxarmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədqiqat işlərində professor Aida İmanquliyevanın elmi axtarırlarının bir sıra məqamları, onun fəlsəfi, ədəbi-tarixi, estetik xarakter daşıyan əsərləri yeni kontekstdə və elmi rakursda göründü. Bu axtarırlarda əsas ağırlıq nöqtəsi ərəb məhcər ədəbiyyatı olsa da, Aida xanımın aparıcı şərqşünaslardan biri kimi geniş profilli, zəngin intellektual dəyərlərə malik elmi yaradıcılığı müntəzəm müraciət olunan elmi hadisələrdən birinə çevrilmişdir.

Professor S.Xəlilovun analitik təfəkkürlü alim, Aida xanım İmanquliyevanın həyatı və irsinə həsr etdiyi üç monoqrafiyası və çoxsaylı məqalələri maraq doğurur. Bunlardan biri Azərbaycan dilində (“A.İmanquliyeva yaradıcılığının izi ilə. Şərq ruhunun Qərb həyatı” (Bakı)⁷, digəri türkcə - “Romantik şeirdə Doğu-Batı məsələləri” (İstanbul)⁸, üçüncüsü isə rus dilində - “Romantik poeziya Şərq-Qərb problemləri kontekstində” (Moskva)⁹ kitablarıdır. Azərbaycan dilində kitaba Əmin ər-Reyhani, Cübran Xəlil Cübran, Mixail Nüaymə haqqında ayrıca elmi

⁵ Cəfərov V. Yeni sahə, ilk qaranquş. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1975, 20 dekabr.

⁶ Cəfərov V. Ölüm sevinməsin qoy!.. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1992, 23 sentyabr.

⁷ Xəlilov S. Aida İmanquliyeva yaradıcılığının izi ilə. Şərq ruhunun Qərb həyatı. Bakı: Şərq-Qərb, 2009, 380 s.

⁸ Prof. Dr. Selahaddin Halilov. Romantik şiirde Doğu-Batı meseleleri. İstanbul, Ötüken neşriyat, 2009, 157 s.

⁹ Халилов С. Романтическая поэзия в контексте восточно-западной проблематики. М.: Весь мир, 2009, 215 с.

məqalələr və onların əsərlərindən seçmə tərcümələr də daxildir (bədi nümunələr gənc alimlərin tərcüməsində oxuculara təqdim edilir).

Öz elmi fəaliyyətini ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqinə həsr edən professor A.İmanquliyeva haqqında istər elmi, istərsə də elmi-publisistik əsərlər çox yazılmışdır. Xüsusilə, 2000-2010-cu illər arasında onun haqqında çıxmış məqalə və kitabların sayı çoxdur.¹⁰ Bu məqalə və kitablarda onun elmi yaradıcılığından, yetərinəcə bəhs edilmişdir. Görkəmli alimə Azərbaycan və rus dillərində şeirlər, poemalar, etüdlər, publisistik yazılar da həsr olunmuşdur.

“Dünya deyilən sənmişsən...” (tərtibçi və redaktor, professor N.Paşayeva)¹¹, əsasən, Aida xanım haqqında xatirələr, “Daşda çiçək açan dilbər” (tərtibçi Ş.Cəlilli)¹² publisistik məqalə və yazılar, “Şərq və Qərb:

¹⁰ Azərbaycanın görkəmli şərqşünas alimi, professor A.İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş “Şərqşünaslığın aktual problemləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı: Nurlar, 2009, 271 s.; Baxşəliyeva G. Əvəzsiz insan. A.İmanquliyeva – 60. “Xalq” qəz., Bakı,1999, 12 oktyabr, s. 5.; Bünyadov Z. Ölüm sevinməsin ki (A.İmanquliyeva haqqında). “Azərbaycan” qəz., Bakı, 1994, 20 oktyabr. ; Cəfərov V. Ölüm sevinməsin qoy!.. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1992, 23 sentyabr.; Daşda çiçək açan dilbər /A.İmanquliyeva – 65. Tərtibçi Ş.Cəlilli. Bakı: Nurlan, 2004, 231 s.; A.İmanquliyeva. Dünya deyilən sənmişsən... N.A.Paşayevanın tərtibi və redaktorluğu ilə. Powerprint-İstanbul, 2002, 238 s.; Əmircanova Q. Gözəllik və kamillik ilahəsi /prof. A.İmanquliyeva haqqında. Bakı: Avropa, 2008, 127 s.; İmanquliyeva A. Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri. Bibliografiya. Bakı: Elm, 2004, 117 s.; İmanquliyeva A. – 65. Şərq-Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi mədəni əlaqələr/ Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Elm, 2004, 160 s.; İmanquliyeva A. – 70. Azərbaycan şərqşünaslığı // Elmi-kütləvi jurnal, 2009, № 2, 80 s.; Paşayeva Ə.M. Aida xanım gözəllik, müdriklik və zəka nümunəsi idi //A.İmanquliyeva – 70. “Ailə-Qadın-Uşaq” jurnalının xüsusi buraxılışı, Bakı: Nurlan, 2009, s. 14-15.; Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi mədəni əlaqələr. Prof. A.İmanquliyevanın 70 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq İbn-ül-Ərəbi Simpoziumunun materialları, Bakı: Elm, 2010, 624 s.; Оруджева Л.М., ШихалибеЙли З.Э. Развитие арабской филологии в Азербайджане. Баку: Нурлан, 2004, 108 с.; Халилов С. Романтическая поэзия в контексте восточно-западной проблематики. М.: Весь мир, 2009, 215 с.

¹¹ A.İmanquliyeva. Dünya deyilən sənmişsən... N.A.Paşayevanın tərtibi və redaktorluğu ilə. Powerprint-İstanbul, 2002, 238 s.

¹² Daşda çiçək açan dilbər /A.İmanquliyeva – 65. Tərtibçi Ş.Cəlilli. Bakı: Nurlan, 2004, 231 s.

ortaq mənəvi dəyərlər ¹³ və A.İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş “Şərqsünaslığın aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi konfransının materiallarında¹⁴ elmi tezis və məqalələr öz əksini tapmışdır. 2009-cu ildə Bakıda keçirilən İbn əl-Ərəbi simpoziumu da Aida İmanquliyevanın – 70 illik yubileyinə həsr edilmişdir. Həmin simpoziumda böyük Şərq mütəfəkkiri İbn əl-Ərəbinin yaradıcılığı ilkin Şərq-Qərb düşüncəsinin təzahürlərindən biri kimi diqqətdə saxlanmış və ərəb məhcər ədəbiyyatının da qaynaqlarından biri olduğu vurğulanmışdır.¹⁵

Bütün bunlar professor Aida İmanquliyevanın fəaliyyətinə, elmi-ədəbi irsinə marağın getdikcə artdığını, bu irsin lokal bir elmi hadisə olmaqdan çıxıb geniş beynəlxalq mənə və əhəmiyyət kəsb etdiyini, Şərq-Qərb problemlərinin həllində fundamental elmi istiqamətlərdən olduğunu göstərir.

Dissertasiyanın nəzəri və metodoloji əsasları. Dünya ərəbşünaslığının və ərəb filologiyasının, yeni ərəb ədəbiyyatının, o cümlədən ərəb məhcər ədəbiyyatının Şərq və Qərb ədəbiyyatlarının əlaqələrinə və tipologiyasına həsr olunmuş fundamental tədqiqlər, metodoloji və nəzəri vəsaitlər işin nəzəri və metodoloji əsasını təşkil edir. Məhcər ədəbiyyatının yaradıcılarına həsr olunmuş tədqiqatların elmi nəticələri də dissertasiyanın əsaslandığı və yeri gəldikcə tənqidi münasibətini bildirdiyi əsas kriteriyalardandır. Tədqiqat metodu olaraq müqayisəli-tarixi prinsiplərdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri-praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya yeni yanaşma və elmi qənaətlərə görə ərəb məhcər ədəbiyyatının bir çox mövzu və problemlərini əks etdirən əsərlər üçün qaynaq və polemik bir mənbə rolunu oynaya bilər;

- yeni ərəb ədəbiyyatının bir çox problemlərinə işıq saldığı üçün tarixi və çağdaş, təsviri və nəzəri araşdırmalara istiqamət və təkan verə bilər;

- əsər ərəb ədəbiyyatı tarixinin, eləcə də, yeni ərəb ədəbiyyatına dair araşdırmaların aparılmasında müqayisəli-tarixi ədəbiyyatşünaslıq və ədəbi

¹³ İmanquliyeva A. – 65. Şərq-Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi mədəni əlaqələr / Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Elm, 2004, 160 s.

¹⁴ Azərbaycanın görkəmli şərqşünas alimi, professor A.İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş “Şərqsünaslığın aktual problemləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı: Nurlar, 2009, 271 s.

¹⁵ Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi mədəni əlaqələr. Prof. A.İmanquliyevanın 70 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq İbn-ül-Ərəbi Simpoziumunun materialları, Bakı: Elm, 2010, 622 s.

əlaqələr tarixinin yazılmasına kömək edəcək əsas mənbə və elmi-nəzəri qaynaq rolunda çıxış edə bilər;

- ərəb ədəbiyyatı mütəxəssisləri, şərqşünaslıq fakültəsinin müəllimləri, tələbələri, gənc tədqiqatçıları vəsait kimi istifadə edə bilərlər.

Mövzunun aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA-nın akademik Z.M. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun Şərq-Qərb araşdırmaları şöbəsində yerinə yetirilmişdir. İşin əsas müddəaları haqqında AMEA-nın akademik Z.M. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunda, habelə Xəzər Universitetində keçirilmiş beynəlxalq konfranslarda məruzələr edilmişdir. Tədqiqatın məzmunu və əsas nəticələri dissertantın nəşr etdirdiyi müxtəlif elmi məqalələrdə və tezislərdə əksini tapmışdır.

İşin quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri göstərilir, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti açıqlanır.

Dissertasiyanın **I fəsl** “**Azərbaycan ərəbşünaslığında A.İmanquliyevanın yeri**” adlanır. İki bölmədən ibarət olan bu fəslin “**A.İmanquliyevanın həyatı və mühiti**” adlı **birinci** bölməsində professor Aida İmanquliyevanı yetişdirən mühitin geniş mənzərəsi verilir, həyat və yaradıcılığı ətraflı araşdırılaraq tədqiq olunur.

Belə bir fakt vurğulanır ki, şərqşünas alim, professor Aida İmanquliyevanın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına onun doğulduğu mühit, ilk növbədə, ailəsi və valideynləri, qurduğu ailənin əxlaqi, mənəvi və elmi zəmini çox güclü təsir göstərmişdir. Onun görkəmli alim, geniş profilli şərqşünas, səriştəli pedaqoq və elm təşkilatçısı kimi yetişməsində varisliklə yanaşı, Bakı Dövlət Universiteti və AMEA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunun ziyalı mühitinin də əhəmiyyətli təsiri olmuşdur.

Birinci fəslin ikinci bölməsinə “A.İmanquliyevanın elmi, pedaqoji və təşkilati fəaliyyəti” adı verilmişdir. Burada müəllifin elmi-pedaqoji fəaliyyəti və yaradıcılığı tədqiq olunur. Gənc tədqiqatçı Aida İmanquliyevanın ilk elmi məqalələri 1964-cü ildən “Azərbaycan” və “Literaturniy Azerbaydjan” jurnallarında çap olunmağa başlamışdır. Şərqşünas alimin ilk məqaləsi “Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı”¹⁶ adlanır. ADU-nun aspirantı olarkən “Ər-Rabita əl-Qələmiyyə” (“Qələmlər birliyi”) və onun müasir ərəb

¹⁶ İmanquliyeva A.N. Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı // “Azərbaycan” jurnalı 1964, №12 s.200-209

ədəbiyyatına təsiri”¹⁷ və “Müasir ərəb yazıçısı Mixail Nüaymənin novellalarının realizmi haqqında”¹⁸ adlı iki elmi məqaləsi çap olunmuşdur.

Azərbaycanda ilk ərəbşünas qadın tədqiqatçı Aida İmanquliyeva namizədlik dissertasiyasını 1967-ci ilin martında Moskvada SSRİ EA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunun Müdafiə Şurasında müdafiə etmişdir. Gənc aspirantın elmi rəhbəri azərbaycanlı professor Rüstəm Əliyev idi, rəsmi opponenti isə professor İ.S.Braginski təyin olunmuşdu.

1975-ci ildə Moskvanın “Nauka” nəşriyyatında “Qələmlər birliyi” və Mixail Nüaymə” kitabı¹⁹ A.A.Dolinanın redaktorluğu ilə çapdan çıxdı. Elə həmin il Azərbaycan aliminin” Cübran Xəlil Cübran (həyat və yaradıcılığı)²⁰ haqqında kitabı Bakıda çap edildi. Tanınmış rus şərqşünası A.A.Dolinina ərəbşünas Aida İmanquliyevanın doktorluq dissertasiyasının opponenti, “Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” adlı fundamental monoqrafiyasının (1991)²¹ əsas rəyçilərindən biri olmuşdu.

Alimin “Yeni ərəb ədəbiyyatının ədəbi əlaqələrin formalaşmasında rolu (“Suriya-Amerika məktəbi” yazıçılarının yaradıcılığı əsasında)” adlı doktorluq işi namizədlik işinin davamı kimi meydana çıxmışdı. Mövzu akademik İ.Y.Kraçkovski və A.Y.Krımski tərəfindən qismən işlənsə də, dərin nəzəri bilikli Aida İmanquliyeva həmin sahəyə həm metodoloji, nəzəri, həm də ümumi problematika baxımından araşdırma yenilikləri gətirdi, ərəb tədqiqatçılarının özünə daha geniş müraciət etdi, ərəb mühacirliyinin ayrı-ayrı təzahürlərini daha geniş kontekstdə “yeni ərəb ədəbiyyatı” adı altında birləşdirdi, tədris kursunu da bu istiqamətə yönəltdi.

Professor Aida İmanquliyeva “Suriya-Amerika məktəbi”ni əlahiddə, ayrıca bir mədəni təzahür kimi deyil, “göl məktəbi”, Amerika transsen-dentalizmi və rus ədəbiyyatının tənqidi realizmi ilə bir çərçivədə təhlil edir,

¹⁷ İmanquliyeva A.N. “Ər-Rabita əl-Qələmiyyə” və onun müasir ərəb ədəbiyyatına təsiri //ADU-nun “Elmi Xəbərlər” dil və ədəbiyyat seriyası, 1965, № 4 s.73-80

¹⁸ İmanquliyeva A.N. Müasir ərəb yazıçısı Mixail Nüaymənin novellalarının realizmi haqqında //Azərbaycan SSR EA Xəbərləri (ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası, 1967, № 3-4) s.218-225

¹⁹ Имангулиева А.Н. “Ассоциация пера” и Михаил Нуайме. Москва, Наука, 1975, 146 с.

²⁰ İmanquliyeva A. Cübran Xəlil Cübran (həyat və yaradıcılığı). Bakı: Elm, 1975, 71 s.

²¹ Имангулиева А.Н. Корифеи новоарабской литературы (К проблеме взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века) АН Азербайджана. Институт востоковедения. Баку: Элм, 1991, 324 с.

bu prosesin nəticəsində, Xəlil Cübran, Əmin ər-Reyhani və Mixail Nüaymə üçlüyünün meydana çıxmasının tipoloji və metodoloji səbəblərini izah edirdi. Məhz bunun sayəsində ərəb ədəbiyyatı regionçuluq və sxolastik ədəbi ənənələr çərçivəsində donub qalmamış, dünya ədəbi prosesinə sintez olunmuş, romantizm və realizm, forma, məzmun və poetika sahəsində mühüm uğur və nailiyyətlər qazanmışdır.

İkinci fəsil “**A. İmanquliyeva ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqatçı, tərcüməçi və təbliğatçısı kimi**” adlanır və iki bölmədən ibarətdir. “**A.İmanquliyevanın ərəb məhcər ədəbiyyatına dair elmi araşdırmaları**” adlanan **birinci** bölmədə müəllifin ərəb məhcər ədəbiyyatı sahəsində apardığı tədqiqatlar işıqlandırılır. Ərəbşünas Aida İmanquliyevanın namizədlik, doktorluq dissertasiyaları da məhcər ədəbiyyatı mövzusunda. Alimin 3 monoqrafiyası və bir çox məqalələri ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqinə həsr olunmuşdur. Ərəbşünas alim Vilayət Cəfərov professor Aida İmanquliyevanın 20-yə yaxın məqaləsinin ərəb məhcər ədəbiyyatının araşdırılmasına həsr edildiyini qeyd edir.²²

Azərbaycan aliminin ilk dəyərli işi “Suriya-Amerika məktəbi” nümayəndələrinin həyatını və irsini monoqrafik planda öyrənməkdən ibarət olmuşdur. Bu xüsusən də Cübran Xəlil Cübran, Mixail Nüaymə, Əmin ər-Reyhani kimi ədəbi şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətlərinə həsr olunmuş tədqiqatlardır.

Azərbaycan şərqşünası “Qələmlər birliyi”nə xas olan ideya-estetik, metodoloji, üslubi, dil və s. təmayülləri, eləcə də Cübran Xəlil Cübran və Mixail Nüaymə ilə bağlı məqamları ətraflı təhlil etmiş, Şərq və Qərb ədəbiyyatının tarixi və çağdaş əlaqələrini izah etməyə çalışmışdır.

Görkəmli elm tədqiqatçısı professor Aida İmanquliyeva Cübran Xəlil Cübran haqqında tədqiqatlarında onun yaradıcılıq metodu, üslubu və janr spesifikliyi məsələlərinə də toxunur. Məsələn, o, Cübran Xəlil Cübranın bəzi hekayələrindən (“Banlı Marta”, “Hanili Varda”); “Qırılmış qanadlar” povestindən bəhs edərkən bu əsərlərin sentimentalizmlə bağlı olduğunu bildirir.

Maraq dairəsi geniş və çoxşaxəli olan Aida İmanquliyeva Cübran Xəlil Cübran yaradıcılığında sentimentalizmdən başqa, romantizm cərəyanında izlərinin olduğu nəticəsinə gəlir. Alimin fikrincə, sentimentalizm və romantizmin cizgiləri Cübran Xəlil Cübranın yaradıcılığında kifayət qədər uzun müddət yanaşı olaraq, özünü göstərmişdir. Onun “Göz yaşı və

²² Cəfərov V. Aida İmanquliyevanın məqalə yaradıcılığı haqqında//Aida İmanquliyeva – 70. “Ailə-Qadın-Uşaq” jurnalının xüsusi buraxılışı, 2009, s. 16-18.

təbəssüm” məcmuəsinə daxil olmuş əsərləri, 1903-1908-ci illərdə yazılmış “Çəmən gəlinləri” və “Üsyankar ruhlar” məcmuələri, xüsusilə də “Qırılmış qanadlar” povesti erkən romantizmin hissiyyatlılıq və öyüd-nəsihətçiliyə meyl kimi ərəb ədəbiyyatına xas olan cizgilərinin öz əksini tapdığı ayrıca bir milli variantının mövcudluğunu təsdiq edir”.²³

Cübran Xəlil Cübranın şeirləri bəzən Rabindranat Taqorun mənsur şeirlərini xatırladır. Bu şeirlərdə həyata, təbiətə və cəmiyyətə bütöv bir romantik baxış sistemi ifadə olunmuşdur. Professor Aida İmanquliyevanın tədqiqatı bu əsrarəngiz baxış sisteminə gur işıq salır.

“Ədəbiyyatşünaslıqda ilk dəfə olaraq professor Aida İmanquliyeva Əmin ər-Reyhani irsində Qərb-Şərq sintezinin qaynaqlarını aşkara çıxara bilmişdir”.²⁴ Azərbaycan alimi qeyd edirdi ki, Qərblə Şərq arasında uçurum olması fikrinin geniş yayıldığı bir şəraitdə tərbiyə almış və yetişmiş Əmin ər-Reyhani, eyni zamanda, özünün həm Şərqə, həm də Qərbə mənsubluğunu hiss edirdi.

Əmin ər-Reyhaninin romantik təkamül baxımından iki seçimi olmuşdur: ya Qərbi Avropa romantiklərinə istinad edib cəmiyyətdə sosial islahatlar ideyasını müdafiə etmək, ya da Amerika transsendentalistlərinə istinad edib, insanın mənəvi kamilləşməsi məsələsini önə çəkmək. İkinci yolu seçən mütəfəkkir R.U.Emerson, U.Uitmen, H.Toro kimi sənətkarların yolu ilə getmişdir.

Yeni bədii cərəyanları tədqiq edən alim Aida İmanquliyeva Uitmenin “Özüm haqqında mahnı” poeməsindən, “Dəniz kənarında gecə” şeirindən söz açarkən bu qəbildən olan əsərlərin Əmin ər-Reyhani poeziyasına da təsirindən bəhs edir.

Alim eyni zamanda Əmin ər-Reyhaninin fəlsəfi-bədii təfəkkürünün mərkəzində duran xeyir və şəər, varlıq və ölüm, zaman və məkan, Allah və dinin mahiyyəti və s. problemlərə də toxunmuşdur.

İkinci fəslin ikinci bölməsi “A.İmanquliyevanın bədii tərcümələri və bədii tərcümə sənəti haqqında fikirləri” adlanır. Bu bölmədə müəllifin bədii tərcümələri araşdırılır. Ərəb dilindən tərcümə, bu tərcümənin nəzəri və praktik məsələləri professor Aida İmanquliyevanın elmi fəaliyyətində əsaslı yerlərdən birini tutur. O, nəinki ərəb məhcər

²³ İmanquliyeva A. Cübran Xəlil Cübran (həyat və yaradıcılığı). Bakı: Elm, 1975, 15 s.

²⁴ Гаджиев А.Д. Аида Имангулиева - как исследователь творчества Амина ар-Рейхани. / А.Имангулиева – 70. Материалы респ. научной конференции. Баку: Нурлар, 2009, с. 7.

ədəbiyyatı nümayəndələrinin, habelə bir çox görkəmli ərəb yazıçılarının orijinal bədii mətnləri, həmçinin onların ingilis və ərəb variantları, eləcə də rus dilinə tərcümələri ilə yaxından tanış idi.

Yüksək tərcüməçilik qabiliyyətinə malik olan Aida İmanquliyeva ərəb dilindən tərcümə əsərlərinin nəşri ilə də yaxından maraqlanır və çox vaxt belə əsərlərin təşəbbüsçüsü kimi çıxış edirdi. Təsədüfi deyil ki, o, “İnsan və quş”²⁵ və “Ağ günlərin sorağında”²⁶ kimi tərcümə toplularının nəşrinin təşəbbüsçüsü idi.

“Ərəb hekayələri”²⁷ toplusu Azərnəşr tərəfindən ilk dəfə 1958-ci ildə, ikinci dəfə isə 1974-cü ildə nəşr olundu. Bu topluya Misir, Livan, İraq, Suriya, Mərakeş yazıçılarının əsərləri daxil edilmişdi. Diqqətəlayiq hal idi ki, kitabda ərəb məhcər ədəbiyyatının Mixail Nüaymə, Süheyl İdris kimi nümayəndələrinin əsərlərindən tərcümələr verilmişdi. Topluya A.İmanquliyeva “müqəddimə” yazmış, tərcümə etdiyi altı hekayəni də buraya daxil etmişdir.

Şərqsünas alim A.İmanquliyevanın tərcümələri, təkcə “İnsan və quş” toplusunda deyil, “Ağ günlərin sorağında” və “Ədəbiyyat və İncəsənət” qəzetində (1984) dərc edilmişdir. “Ağ günlərin sorağında” toplusuna daxil olan Mahmud əz-Zahirin “Boğulmuş hıçqırıqlar” hekayəsinin tərcüməsi də Aida xanımın qələminə mənsub idi.

Tərcüməçi Aida İmanquliyeva hekayəni səlīs, təbii və inandırıcı bir dillə tərcümə etmişdir. Qəzetdə çap edilmiş iki hekayə istedadlı İordaniya yazıçısı Macid Zəyyid Qənəmanın qələminə məxsus idi. “Növbəyə dayanmaq” və “Vətənin portreti” adlı bu hekayələr ərəbşünas M.Qəmbərovlə birlikdə tərcümə edilmiş, 1984-cü il 6 iyul tarixli “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc edilmişdir.

Şərqsünas alim tərcüməçi Aida İmanquliyevanın Azərbaycan dilinə bədii tərcümələri arasında ərəb məhcər şairlərinin şeirləri də vardır. Bunlar, əsasən, məqalələrdə fraqment kimi verilmiş şeirlərdir. Həmin ədəbi simalar sırasında “Qələmlər birliyi”nin fəal üzvlərindən olmuş Rəşid Əyyub və İlya Əbu Madı var idi. Birincinin şeirini o, heca vəznilə, ikincinin əsərini isə sərbəst vəzndə tərcümə etmişdi.

²⁵ İnsan və quş / ərəb hekayələri: müqəddimə A.İmanquliyevanın. Bakı: Azərnəşr, 1974, 118 s.

²⁶ Ağ günlərin sorağında. Bakı: Yazıçı, 1983, 140 s.

²⁷ İnsan və quş / ərəb hekayələri: müqəddimə A.İmanquliyevanın. Bakı: Azərnəşr, 1974, 118 s.

Azərbaycan alimi və tərcüməçisi digər ərəb yazıçılarının əsərlərini də tərcümə etmişdir. Livan yazıçısı, ədib və nəşir Şüheyl İdrisin “Azadlıq”, İraq yazıçısı Sahib Camalın “Yusif”, Əlcəzair yazıçısı Məhəmməd Dibin “Hasin Dermək”, yenə İraq yazıçısı Mahmud əz-Zahirin “Boğulmuş hıçqırıqlar”, İordaniya yazıçısı Macid Zeyyib Gənəmanın “Növbəyə dayanmaq” və “Vətənin portreti” hekayələri bu qəbildəndir. Həmin əsərlər ərəb xalqlarının həyatından bəhs edir və ayrı-ayrı sırayı insanların həyatına işıq tutur.

Ərəbşünas alim Aida İmanquliyeva təkcə ərəb ədəbiyyatından Azərbaycan dilinə, rus ədəbiyyatından ərəb dilinə tərcümə məsələləri ilə deyil, Azərbaycan ədəbiyyatından ərəb dilinə, eləcə də ərəb ədəbiyyatından rus dilinə tərcümə məsələləri ilə dərinədən maraqlanmış, həmin məsələlər barəsində qiymətli mülahizələr yürütmüşdür.

Görkəmli Azərbaycan alimi Aida İmanquliyeva Azərbaycan ədəbiyyatına və onun tarixinə böyük maraq göstərmiş, bu ədəbiyyata yaxından bələd olmuş, yeri gəldikcə onun tərcüməsi və təbliği məsələlərinə diqqət yetirmişdir. Təsadüfi deyil ki, “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı ərəb dilində” məqaləsində Azərbaycan şairlərindən S.Rüstəm, R.Rza, M.Rahim, M.Dilbazi, O.Sarıvəlli, B.Vahabzadənin şeirləri və poemalarından ibarət birinci məcmuənin İraq ədəbi ictimaiyyətində böyük maraq doğurduğu vurğulanmışdır.

Tanınmış Azərbaycan alimi Aida İmanquliyeva yazdığı icmal məqalədə digər bir toplunu – Sinan Səidin ərəb dilinə çevirib nəşr etdirdiyi “Ərəb ölkələrində Azərbaycan nəğmələri” (1971) toplusuna da öz münasibətini bildirmişdir.

Məqalə müəllifinin diqqət ayırdığı digər bir toplu İraq türkmanlarından Xeyrullah Kazımın tərtib, tərcümə və nəşr etdiyi “Çağdaş Azərbaycan şerindən seçmələr” kitabıdır (1974). Bu kitaba əvvəlki məcmuələrdən fərqli olaraq Q.Qasımsadə, C.Novruz, X.Rza kimi şairlərin şeirləri də daxil edilmişdir.

Yeni bədii cərəyanlar tədqiq edən professor Aida İmanquliyevanın fikrincə, “bu kitab İraq türkmanlarında müasir poeziyamız haqqında dolğun təsəvvür yaratmaq üçün ən yaxşı vasitədir”.²⁸

Ərəbşünas-tənqidçi professor Aida İmanquliyeva ərəb dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunan şeir kitabları haqqında müvafiq olaraq

²⁸ İmanquliyeva A. Məqalələr və tərcümələr. / Tərtib, ön sözün və şərhlərin müəllifi fil.elm.dokt. V. Cəfər, elmi redaktor prof. G.Baxşəliyevadır. Bakı: Çap evi, 2010, 175 s.

məqalə və resenziyalarla çıxış edirdi. Məsələn, 1978-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatı görkəmli Livan şairi Mişel Süleymanın “Yerdən doğan günəş” şeirlər kitabını nəşr etdi. Şeirləri ərəb dilindən Vasim Məmmədəliyev sətri tərcümə etmiş, Nəbi Xəzri və Əliağa Kürçaylı həmin şeirləri poetik şəkildə səsləndirmişdirlər. Kitab haqqında “Yerdən doğan günəş” Azərbaycan dilində” adlı məqalə ilə çıxış edən professor Aida İmanquliyeva bu ərəb şairinin yaradıcılığı üzərində ətraflı dayanmışdır.²⁹ Həmin məqalə bir il əvvəl yığcam şəkildə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində də çap edilmişdi.³⁰

Üçüncü fəsil “A.İmanquliyevanın klassik rus ədəbiyyatına dair araşdırmaları” adlanır. Bu fəsil iki bölmədən ibarətdir. **Birinci** bölmə **“Yeni dövr ərəb ədəbiyyatı və rus ədəbi mühiti A.İmanquliyevanın tədqiqatlarında”** adlanır. Bu bölmədə XX əsrin I yarısında yaranmış yeni dövr ərəb ədəbiyyatı və mühiti ilə tanışlıqdan bəhs edilmişdir. Ərəbsünas alim Aida İmanquliyevanın M.Nüaymənin irsi ilə bağlı araşdırmalarında rus-ərəb ədəbi əlaqələrinin çox zərif məqamları öz əksini tapmışdır. O, nəinki Şifmanın və digər müəlliflərin qoyduğu Tolstoy-Şərq, Tolstoy-Nüaymə paralellərini ədəbi paralel kimi işləmiş, həmçinin bu problemi geniş təhlil etmiş, L.N.Tolstoyun ərəb ədəbiyyatından faydalanaraq, yaradıcı şəkildə istifadə etdiyi qənaətinə gəlmişdir.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlində ərəb-rus ədəbi, mədəni, dini və s. əlaqələri xüsusi diqqət çəkən bir mövzudur. Bu geniş və əhatəli mövzuya işıq saçan məqalələrdən birini ilkin olaraq dərin nəzəri bilikli professor Aida İmanquliyeva yazmışdır. “M. Nüaymənin yaradıcılığında rus ədəbi-tənqidi fikirləri” adlı məqalə ilk dəfə “Şərq filologiyası məsələləri” toplusunda (Elm, 1986)³¹ çap edilmiş, sonralar professor Vilayət Cəfərov tərəfindən professor Aida İmanquliyevanın “Məqalələr və tərcümələr” kitabına (Bakı, 2009) daxil edilmişdir.

Məqalədə istər Yaxın və Orta Şərqə, xüsusən, Fələstinə göndərilən rus missionerləri, istərsə də Rusiya və Ukraynada dini təhsil alaraq, burada mədəni, elmi, ədəbi və tərcümə işi ilə məşğul olmuş, mənşəcə pravoslav-ərəb ziyalıları haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

²⁹ İmanquliyeva A. Yerdən doğan günəş. //Azərbaycan EA Xəbərləri (Ədəbiyyat, Dil, İncəsənət seriyası), 1979, № 3, səh. 121-124

³⁰ İmanquliyeva A. Yerdən doğan günəş. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1978-ci il 3 mart.

³¹ Имангулиева А.Н. Русская литературно-критическая мысль в творчестве М.Нуйме // Вопросы восточной филологии. Баку: Элм, 1986, с.3-48

Ərəbşünaslıq elmi sahəsində Azərbaycanda ilk qadın professor Aida İmanquliyevanın “Qorki və Ərəb Şərqi” məqaləsi təkcə təhlil və ədəbi əlaqələrin təqdimatı baxımından deyil, həmin mövzuya aid informasiyanın zənginliyi baxımından da diqqəti çəkir. Məqalədən məlum olur ki, rus yazıçısı “1001 gecə” nağıllarının daha mükəmməl nəşrinin təşəbbüsçüsü olmuş, hətta onun birinci cildinə müqəddimə də yazmışdır.³² Məqalədən İ.Y.Kraçkovskinin bu mövzu ilə əlaqədar intensiv fəaliyyət göstərdiyi və M.Qorkinin ərəb mətbuatında bədii əsərlərinin çap edildiyi də görünməkdədir.

Üçüncü fəslin ikinci bölməsi “Klassik rus ədəbiyyatının Mixail Nuaymə yaradıcılığına təsiri” adlanır. Bu bölmədə Mixail Nüaymənin rus klassiklərindən bəhrələnərək əsrin əvvəllərində yazdığı əsərlərində Rusiyanın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatı, orada olan təhsil sistemi işıqlandırılır. Beləliklə, yeni ərəb ədəbiyyatının dünya ədəbiyyatı, o cümlədən rus ədəbiyyatı ilə təması aydınca görünür. Bu əlaqə və təmaslar həm rus, ərəb ədəbiyyatşünasları, həm də görkəmli şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın simasında Azərbaycan alimləri tərəfindən təsdiq və təsbit edilmişdir.

Əgər bu məktəbin iki nümayəndəsinə, daha dəqiqi, Cübran Xəlil Cübrana və Əmin ər-Reyhaniyə Qərb romantiklərinin, Amerika transsendentalistlərinin, “göl məktəbi” nümayəndələrinin təsiri çox olmuşdusa, M.Nüayməyə XIX əsr rus ədəbiyyatının, xüsusən, N.V.Qoqolun, İ.S.Turgenevin, L.N.Tolstoyun, F.M.Dostoyevskinin, A.P.Çexovun, L.Andreyevin, M.Qorkinin və başqalarının güclü təsiri olduğunu əsaslandırmışdır.

Dərin nəzəri bilikli Aida İmanquliyevanın “Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı” məqaləsi (1964) bu zaman qələmə alınmış, məlumat bolluğu və elmi şəkildə işlənməsi ilə yadda qalmışdır. Belə ki, burada müəllif ərəb məhcər yazıçısının təkcə həyatı, təhsili, Rusiyada və ABŞ-da keçirdiyi illər, yazdığı əsərlər haqqında deyil, XIX əsr rus ədəbiyyatının onun yaradıcılığına təsiri məsələlərini də qabartmışdı. İlk növbədə, öz elmi fəaliyyətini ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqinə həsr edən Aida İmanquliyeva M.Nüaymənin rus klassikası vasitəsilə rus xalqının həyatı ilə tanış olduğunu, Nüaymə yaradıcılığına rus ədəbiyyatının təsirinin Corc

³² İmanquliyeva A. Məqalələr və tərcümələr. / Tərtib, ön sözün və şərhlərin müəllifi fil.elm.dokt. V. Cəfər, elmi redaktor prof. G.Baxşəliyevadır. Bakı: Çap evi, 2010, s.57.

Seydah, Məhəmməd Yusif Nəcm kimi ərəb ədəbiyyatşünasları tərəfindən etiraf edildiyini də vurğulayır.³³

Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı mövzusu yeni bədii cərəyanı tədqiq edən Aida İmanquliyevanın doktorluq dissertasiyasında, xüsusən, onun “Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” monoqrafiyasında əhatəli təqdim olunmuşdur. Xatırladıq ki, bu monoqrafiyanın IV fəslı “Mixail Nüaymə və XIX əsr ədəbiyyatı” adlanır və “V.Q.Belinskinin estetikası tənqidçi Nüaymənin qavramında”, “L.N.Tolstoyun dünyagörüşünün M.Nüaymənin yaradıcılığına təsiri”, “M.Nüaymənin “Atalar və oğullar” pyesi və İ.S.Turgenevin eyni adlı romanı” və “M.Nüaymə novellaçılığı və Çexov ənənələri” adlı bölmələrdən ibarətdir.

Azərbaycanda məhcər ədəbiyyatının ilkin tədqiqatçısı Aida İmanquliyeva “Belinski və Nüaymə” mövzusunda “Qələmlər birliyi və Mixail Nüaymə” monoqrafiyasından sonra “Şərq filologiyası məsələləri” toplusunda (1986) rus dilində çap etdirdiyi “M.Nüaymənin yaradıcılığında rus ədəbi-tənqidi fikri”³⁴ məqaləsində geniş yer verir.

Nüaymənin ideya-estetik görüşlərinə V.Q.Belinskinin təsiri birmənalı olduğu kimi, onun bədii-sənət görüşlərinə İ.S.Turgenev, L.N.Tolstoy, F.M. Dostoyevski, A.P.Çexov kimi rus klassiklərinin yaradıcı təsiri də birmənalıdır. Bu təsirin müxtəlif təzahürləri vaxtilə İ.Y.Kraçkovski, A.Y.Krımski, A.A.Dolinina və başqa alimlər tərəfindən müəyyən qədər izah və şərh edilmişdirsə də, fundamental şəkildə bu iş Azərbaycan ədəbşünaslıq üzrə ilk qadın Aida xanım İmanquliyeva tərəfindən görülmüşdür.

Livan yazıçısının “Bütlər”, “Sonuncu gün” kimi əsərlərində də Tolstoy ideyalarının, onun bədii dühasının təsiri duyulmaqdadır. Professor Aida İmanquliyeva “Mirdad kitabı”nı Nüaymənin özünün “mənavi-əxlaqi vəsiyyətləri” hesab edirsə, onu Tolstoyun dini xilas ideyası ilə bağlayırsa, yazıçının “Sonuncu gün” romanını müəllifin “sonuncu etirafı”, dünyagörüşü baxımından bütöv fəlsəfi sistem təsiri bağışladığını vurğulayır.

M.Nüaymənin “Atalar və oğullar” əsəri İ.Turgenevin əsərindən fərqli olaraq nəsr əsəri deyil, dramdır. Həmin əsər ərəb yazıçısının yaradıcılığının birinci dövrünə təsadüf etmiş, 1916-cı ildə qələmə alınsa da, yalnız kitab şəklində 1918-ci ildə Nyu-Yorkda nəşr edilmişdir.

³³ İmanquliyeva A. Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı // Azərbaycan şərqşünaslığı. Elmi-kütləvi jurnal, 2009, №2, s. 20-21.

³⁴ Имангулиева А.Н. Русская литературно-критическая мысль в творчестве М.Нуйме.// Вопросы восточной филологии. Баку: Элм, 1986, с.3-48.

M.Nüaymənin pyesinin mövzusu, əsərin münaqişəsi, təsvir olunduğu gerçəklik, obrazlar aləmi təcrübəli şərqsünas alim Aida İmanquliyevanın monoqrafiyalarında və məqalələrində Turgenevin əsərinə nisbətən daha geniş və dolğun təhlil olunmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatşünası bu məqamda iki realizm tipini (tənqidi realizm və maarifçi realizm) düzgün müəyyənləşdirmiş, “ata” obrazlarının “oğul” obrazlarından uğurlu çıxdığını, Musa bəy Arkuş və Ümmi İlyas kimi valideynlərin “atalar”a xas mühafizəkar, cahil və amiranəlik kimi xüsusiyyətlərlə fərqləndiyini göstərir. Filologiya elmləri doktoru professor Aida İmanquliyeva bu iki əsəri və müəllifi müqayisə edərək doğru nəticələrə gəlir: “İ.S.Turgenev iki nəslin mübarizəsini tənqidi realizmin təkamülündə ən yüksək nailiyyət olan sosial-psixoloji romanda təsvir edir. M.Nüaymə isə bu problemi didaktik təmayüllü pyesdə, yəni müəllifin özünün ümumi və aparıcı ideyalarının nümayişkarənə şəkildə çatdırılması üçün daha asan və müvafiq bir janrdə açır. Bu metod maarifçilik ədəbiyyatı üçün səciyyəvi idi”.³⁵

Dissertasiya işinin “Nəticə” hissəsində görülən işlərin, aparılan tədqiqatların yekunu verilir, araşdırma zamanı əldə edilmiş başlıca qənaətlər, irəli sürülmüş müddəalar ümumiləşdirilir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları çap olunmuş aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1.Aida İmanquliyeva araşdırmalarında rus klassiklərinin Mixail Nüaymə yaradıcılığına təsiri probleminə dair / AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu və Türkologiya və Mərkəzi Asiya Araşdırmalar İnstitutu, Baieş-Bolyai Universiteti, «Müasir Şərqsünaslığın Aktual Problemləri» Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. 1-2 iyun. Bakı: Zərdabi LTD MMC Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi, 2011, s. 321-322.

2.Aida İmanquliyevanın Azərbaycan ədəbiyyatı və Şərq mövzusunda araşdırmaları / Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin və Xəzər Universitetinin yaranmasının 20 illiyinə həsr olunmuş “Azərbaycan dünya ədəbiyyatında” Beynəlxalq Simpozium, 27-28 may 2011. Bakı: Xəzər Universitetinin nəşriyyatı, 2012, s. 484-490.

3. Professor Aida İmanquliyeva araşdırmalarında rus klassiklərinin Mixail Nüaymə yaradıcılığına təsiri haqqında // AMEA akad.

³⁵ İmanquliyeva A. Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri. Bakı: Elm, 2003, 273 s.; İmanquliyeva A. İki böyük yazıçının eyniadlı əsəri haqqında // Azərbaycan şərqsünaslığı, Elmi-kütləvi jurnal, 2009, №2, s. 53-56

Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu. “Şərq filologiyası məsələləri” (məqalələr toplusu), 2012, (altıncı buraxılış), s.164-175

4. Aida İmanquliyevanın tədqiqatlarında Azərbaycan ədəbiyyatı və Şərq mövzusunun müqayisəli təhlili / AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu. “Azərbaycan Şərqsünaslıq elminin inkişaf yolları”. Akademik Vasim Məmmədaliyevin anadan olmasının 70 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. 27-28 iyun. Bakı: Bakı Çap evi, 2013, s. 495-496.

5. Professor Aida İmanquliyevanın ərəb məhcər ədəbiyyatına dair elmi araşdırmaları // AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu. Şərq filologiyası məsələləri (məqalələr toplusu), 2013, yeddinci buraxılış, s.103-113.

6. A. İmanquliyevanın Şərq-Qərb problematikası kontekstində araşdırmaları (ədəbi-fəlsəfi təhlil) // “İpək yolu”- Beynəlxalq elmi ictimai - siyasi jurnal, 2013, № 4, s. 88-94.

7. A. İmanquliyevanın həyatı və onun elmi yaradıcılığına bədii-fəlsəfi baxış // Journal of Qafqaz University -Azərbaycan Qafqaz Universiteti, 2014, № 2, s. 179-184.

8. Aida İmanquliyevanın bədii tərcümələri və bədii tərcümə sənəti haqqında fikirləri //AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu. “Şərq filologiyası məsələləri” (məqalələr toplusu), 2014, səkkizinci buraxılış, s. 50-60.

9. Aida İmanquliyevanın tədqiqatları haqqında Rusiya alimlərinin rəyləri / AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu. Görkəmli şərqşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Aida İmanquliyevanın anadan olmasının 75 illiyinə həsr olunmuş “Ərəb xalqları ədəbiyyatı: ənənə və müasirlik” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. 10-11 oktyabr, Bakı: Elm nəşriyyatı, 2014, s. 54-58.

10. Аида Имангулиева – первая азербайджанская женщина-востоковед // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences – Austria, Vienna, 2015, № 7-8, s.93-95.

A. İmanquliyeva

**АИДА ИМАНГУЛИЕВА КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ
ВОСТОЧНО-ЗАПАДНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ
(на основе арабской эмигрантской литературы)**

Резюме

Диссертация посвящена изучению научной деятельности А.Имангулиевой, её исследованиям в области арабской эмигрантской литературы.

Диссертация состоит из «Введения», трёх глав, «Заключения» и списка использованной литературы. Во «Введении» обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы; даются сведения об объекте, целях, задачах, методах, источниках исследования, об апробации и структуре диссертации.

В первой главе диссертации «Место А.Имангулиевой в азербайджанском арабоведении», состоящей из двух подглав, подробно говорится о среде, в которой проходили жизнь и деятельность А.Имангулиевой, о её становлении как личности и учёного. Особо отмечается, что хотя тема арабской эмигрантской литературы была частично разработана академиком И.Ю.Крачковским и А.Е.Крымским, А.Имангулиева исследовала данную область с точки зрения методологической, теоретической и общей проблематики и привнесла новшества в эту сферу. Обращаясь в более широком масштабе к арабским исследователям, А.Имангулиева объединила арабских писателей-эмигрантов в более широком контексте под названием «новая арабская литература».

Во второй главе «А.Имангулиева как исследователь, переводчик и популяризатор арабской эмигрантской литературы», состоящей из двух подглав, освещаются исследования, проведённые автором в области арабской эмигрантской литературы. Здесь подробно анализируются идейно-эстетические, методологические, стилистические, языковые и другие тенденции «Союза пера», факты, касающиеся Джубрана Халила Джубрана и Михаила Нуайма, прослеживаются исторические и современные связи между Восточной и Западной литературами. Впервые в литературоведении А.Имангулиевой удалось выявить источники синтеза Запада-Востока

в наследии Амина ар-Рейхани. Переводы с арабского языка, теоретические и практические проблемы перевода занимают особое место в научной деятельности А.Имангулиевой, творчески использовавшей в своих исследованиях и переводах различные научные и литературные издания, вышедшие в арабских странах.

В третьей главе «Исследования по классической русской литературе», состоящей из двух подглав, речь идет об арабской литературе нового периода – первой половины XX века. В исследованиях А.Имангулиевой, связанных с наследием М. Нуайма, нашли своё отражение русско-арабские литературные связи. А.Имангулиева исследовала «Сиро-Американскую школу» в историческом плане, а также с точки зрения характеристики общества и печати, проблематики и поэтики литературы. Достижения этой школы исследовались А.Имангулиевой на фоне идейно-эстетической мысли Европы и Америки, а также влияния русской литературы. В главе также говорится о Михаиле Нуайме, отразившем в своих произведениях начала века общественно-политическую, литературно-культурную жизнь России и систему образования.

В «Заключении» обобщаются основные результаты и выводы исследования.

**AIDA IMANGULIYEVA AS A RESEARCHER OF THE
ORIENTAL-WEST LITERARY RELATIONS
(on the basis of the Arabic emigrant literature)**

Summary

The dissertation deals with the study of A.Imanguliyeva's scientific activity, her researches on the Arabic emigrant literature.

The dissertation consists of the "Introduction", three chapters, "Conclusion" and list of references. In the "Introduction" are substantiated the urgency of the subject, the novelty, theoretical and practical significance of the dissertation; is given the information about the object, purpose, tasks, methods and sources of the research, about the appraisal and structure of the dissertation.

The first chapter "A.Imanguliyeva's place in the Azerbaijani Arabic studies" that consists of two subchapters deals with the environment in which A. Imanguliyeva lived, created and formed as a person and scientist. It is emphasized that though the theme of the Arabic emigrant literature was partly studied by I.Yu.Krachkovski, A.Ye.Krimski, A.Imanguliyeva researched this sphere from the standpoint of methodological, theoretical, practical and general problems and renovated this sphere. Having appealed to the Arabic researchers A. Imanguliyeva united the Arabic writers-emigrants into the wider context under the name "the new Arabic literature".

In the second chapter "A.Imanguliyeva as a researcher, translator and popularizer of the Arabic emigrant literature" that consists of two subchapters are elucidated the author's researches dedicated to the Arabic emigrant literature. The ideological – aesthetic, methodological, stylistic, linguistic and other tendencies are analysed on the basis of the concrete facts of the "Union of skilful pens", the data dealt with Jubran Khalil Jubran, Michael Nuayam; are traced the historical and modern relations between the Oriental and Western literatures. For the first time in the literary criticism A.Imanguliyeva was able to reveal the sources of synthesis of the West-East in Amin- ar – Reyhani's legacy.

Translation from the Arabic language, theoretical and practical problems of translation take an important place in A.Imanguliyeva's scientific activity, who creatively used in her translations and scientific

works the different scientific and literary editions published in the Arabic countries.

The third chapter “Research on the classical Russian literature” that also consists of two subchapters deals with the Arabic literature of the new period – the first half of the XX century. In A. Imanguliyeva’s scientific works connected with M. Nuayam’s legacy are reflected the Russian-Arabic literary relations. A. Imanguliyeva researched the “Syro-American school” in the historical plane and from the standpoint of description of the society, press, problems and poetics of literature. The achievements of this school were researched by A. Imanguliyeva against a background of the European and American ideological – aesthetic thought and influence of the Russian literature. The chapter also deals with Michael Nuayam who reflected in his works written at the beginning of the century the social-political and literary-cultural life of Russia and its educational system.

In the “Conclusion” are generalized the main results of the research.

Tiraj 100. Format 60x84 ¹/₁₆

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının mətbəəsi

Bakı ş. H.Cavid pr-ti 115

На правах рукописи

ХУРАМАН АЛИ АГА ГЫЗЫ АЛИЕВА

**АИДА ИМАНГУЛИЕВА КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ
ВОСТОЧНО-ЗАПАДНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ
(на основе арабской эмигрантской литературы)**

5718.01 Мировая литература (арабская литература)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по филологии

БАКУ - 2016